

Ranka Jeknić, asistentica
Pravnog fakulteta u Splitu

**Dragica Vujadinović, Lino Veljak, Vladimir Goati,
Veselin Pavičević (ur.): IZMEĐU AUTORITARIZMA I
DEMOKRATIJE - Srbija, Crna Gora, Hrvatska -
Knjiga II, CIVILNO DRUŠTVO I POLITIČKA KULTURA,
CEDET: Beograd, 2004., 470 str.**

Knjiga o kojoj je ovdje riječ drugi je dio zbornika "Između autoritarizma i demokratije", pod naslovom "Civilno društvo i politička kultura". Zbornik je nastao kao rezultat drugog dijela projekta pod naslovom "Institucionalni okvir, socio-ekonomska transformacija i politička kultura u SRJ (Srbiji i Crnoj Gori) i Hrvatskoj". Projekt je inicirao Centar za demokratsku tranziciju iz Beograda (CEDET, Beograd), u suradnji s CEDEM iz Podgorice, te Centrom za istraživanje tranzicije i civilnog društva iz Zagreba (CTCSR, Zagreb), a financijski podržale fondacije "Freedom House", "Friedrich Ebert Stiftung" i "Fond za otvoreno društvo". 2005. god. zbornik je preveden i na engleski jezik.

U sadržajnom smislu zbornik se sastoji od uvoda i 26 članaka okupljenih u četiri tematske cjeline: 1. dio: Autoritarizam, raspad i rat (43-229); 2. dio: Politička kultura (233-261); 3. dio: Politika i civilno društvo (265-321) i 4. dio: Vladavina prava i civilno društvo (325-470). Umjesto prikaza svakog članka što bi se s obzirom na veliki broj okupljenih radova svelo na njihovo nabranje, ukazat ćemo na pojedine tematske cjeline, te izdvojiti i osvrnuti se samo na neke radove.

Polazeći od pojmovnog određenja civilnog društva i smještajući problematiku civilnog društva u suvremeni kontekst Vujadinović čitatelja uvodi u prvi tematski blok. Opsegom najveći tematski dio "Autoritarizam, raspad i rat" okuplja dvanaest znanstvenih radova među kojima dominiraju sljedeće velike teme: autoritarni karakter jugoslavenske federacije, uloga političkih elita u "proizvodnji sukoba", odnos religije i politike, rasprave o nacijama i nacionalizmu, suočavanje s počinjenim zločinima itd. Iz niza kompleksnih tema koje se obrađuju izdvojiti ćemo temu odnosa religije i politike za koji je reprezentativan rad Srđana Vrcana "Religija i politika – simptomatični primjer bivše Jugoslavije devedesetih godina 20. stoljeća" u kojem autor razmatra ulogu religije i vjerskih zajednica u sukobima koji su obilježili raspad Jugoslavije. Vrcan je dijagnosticirao nekoliko "tvrdih činjenica" koje upozoravaju da su ratni sukobi imali značajne posljedice za religijske prilike, a mi ćemo izdvojiti dvije. Prva činjenica je politička mobilizacija značajnog dijela postojećih religijskih tradicija, religijskih resursa i religijskog simbolizma za sve tri religije koje su prisutne na ovim prostorima i to za političke svrhe nacionalistički usmjerenih strategija. U tom smislu Vrcan kao znakovit primjer navodi islamski simbolizam u Bosni koji nije bio tradicionalni

bosanski islamski simbolizam nego suvremeni islamski simbolizam uvezen iz arapskih zemalja. Druga činjenica je da su religijske zajednice tretirale religiju kao važan izvor političkog legitimiteta snabdijevajući nacionalističke političke strategije dodatnim legitimitetom "odozgo". Prema Vrcanu, religija je odigrala ne samo "nolens-volens" nego i "volens" ulogu "vojnog kapelana ratujućim stranama", a isti autor ukazuje na spregu između intenziteta revitalizacije religije i intenziteta obnove nacionalizma (str. 97.). Naime, prema Vrcanu, revitalizacija religije i desekularizacija društvenog života najučinkovitije je napredovala na "plimnom političkom valu političke i kulturne reafirmacije nacionalizma", pa autor iz toga zaključuje da je "posve razumljivo volens angažiranje religije i religijskih institucija na strani i u prilog nacionalističkih političkih strategija i u procesima tzv. etnifikacije politike i politizacije etničkog, jer se taj angažman religiji jednostavno isplatio" (str. 97.). Znanstvenu hipotezu Srđana Vrcana o ključnoj ulozi religijskih faktora u započinjanju i vođenju rata i u ratnoj ideologiji, te o političkom predznaku kojeg je dobivala religija prihvaća i Mirko Đorđević, autor koji je posebnu pažnju u radu posvetio Srpskoj pravoslavnoj crkvi i njenom "religijsko-ratničkom diskursu" vidljivom u dokumentima SPC, čak i u poslanicama narodu i vjernicima. Tako je kao karakterističan iskaz iz uskršnje poslanice patrijarha Pavla iz 1994. izdvojio riječi o slanju bombardera na nevini narod čija "krivica mu je što je narod srpski i pravoslavni" (str. 128.). Prema Đorđeviću, sintagma "rata protiv pravoslavlja" je zauzimala središnje mjesto u iskazima SPC tijekom rata i na taj način SPC je predstavljala religijsko-ideološku logistiku Miloševićevu režimu.

Iz druge tematske cjeline pod naslovom "Politička kultura" izdvojit ćemo rad Ivana Šibera "Politička kultura, autoritarnost i demokratska tranzicija u Hrvatskoj" u kojem osim određenja osnovnih pojmova političke kulture i autoritarnosti nalazimo i neke zanimljive istraživačke podatke o odnosu autoritarnosti (primjena F-ljestvice) i političkog svjetonazora. Šiber zaključuje o postojanju dviju skupina svjetonazora: neautoritarni (liberalni, komunistički, socijaldemokratski) i autoritarni (demokršćanski, kršćansko-socijalistički, konzervativni, tradicionalni i nacionalistički). Prema Šiberu, empirijska istraživanja na prostoru bivše Jugoslavije do 1990. god., te na prostoru R. Hrvatske nakon 1990. god. su pokazala izrazito prisutna autoritarna vrednovanja s obilježjima: "što je veća autoritarnost, to je veća isključivost prema drugima, veći izbor desnih (nacionalističkih stranaka), veća religioznost, okrenutost tradiciji i slično" (str. 260.).

Treća tematska cjelina okuplja radove na temu "Politika i civilno društvo", a izdvojit ćemo rad Srđana Darmanovića i Rade Bojovića "Nevladin sektor Crne Gore – prošlost, sadašnjost, izgledi za budućnost" u kojem su analizirani bitni aspekti postojanja i rada civilnog društva u Crnoj Gori. Uspoređujući položaj i ulogu civilnog sektora u Srbiji i Crnoj Gori autori zaključuju da je "različiti tip političke tranzicije" u dvjema državama utjecao i na "različiti tip djelovanja civilnog društva" (str. 296.). Polovicom 90-tih godina vlada Crne Gore postala je naime opozicijom Miloševićevom režimu pa su i akteri civilnog društva bili na

strani pro-demokratske vlade, kao i na strani svoje države. U pogledu djelatnosti nevladinih organizacija zanimljiv je podatak kojeg iznose autori, a po kojem "Crna Gora vjerojatno spada u zemlje s najvećim brojem NVO po glavi stanovnika", dosegnuvši brojku od 2000 registriranih NVO do kraja 2002. god. (str. 300.). Sumirajući zaključke o djelovanju NVO u nekoliko važnih točaka autori između ostalog naglašavaju da je nevladin sektor Crne Gore sve prisutniji na javnoj sceni i u promociji javnih interesa, da je očigledno prisustvo kreativne i aktivističke klime, te da NVO dobro surađuju s medijima. Glavne manjkavosti očituju se u pogledu uspješnosti pojedinih inicijativa, nevladin sektor je i dalje oslonjen na financijsku pomoć iz inozemstva, a partnerstvo s državom još je uvijek nedovoljno što je vidljivo i iz činjenice da država još nema razvijen program suradnje s civilnim sektorom.

U četvrtoj tematskoj cjelini pod naslovom "Vladavina prava i civilno društvo" riječ je o odnosu civilnog društva i prava, koji uključuje složena pitanja legitimnosti, pravne države, vladavine prava, nezavisnog pravosuđa i nezaobilazno pitanje ljudskih prava koji su ujedno i uvjeti izgradnje civilnog društva, demokracije i demokratske političke kulture. Iz ove tematske cjeline koju tvori osam radova izdvojit ćemo rad Vesne Rakić Vodinelić pod naslovom "Pravosuđe i civilno društvo u Srbiji i Crnoj Gori" u kojem autorica analizira karakteristike pravnog poretka i pravosuđa u vrijeme autoritarne Miloševićeve vlasti i formulira sljedeća bitna obilježja tog pravnog poretka: autoritarnost i arbitrarno tumačenje prava, ideološki karakter pravnog poretka, političku ulogu pravosuđa i odsustvo pravosudne reakcije na ratne zločine i organizirani kriminal (str. 363.). U vezi s afirmacijom nezavisnog pravosuđa, autorica naglašava da su u vrijeme autoritarne vlasti upravo institucije civilnog društva bile promotori ideja pravne države, nezavisnosti pravosuđa i poštenog suđenja. U ovoj tematskoj cjelini nalaze se nadalje radovi koji progovaraju u općem stanju ljudskih prava u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, kao i dva rada koja se bave temeljnim problemima hrvatskog pravosuđa: duljinom trajanja sudskih postupaka i korupcijom u pravosuđu i državnoj upravi.

Širokim rasponom tema iz kojih se izdvaja jedno od zajedničkih pitanja: U kojoj mjeri autoritarno nasljeđe, autoritarna tradicija i prisutnost autoritarnih vrednovanja otežavaju razvoj demokracije i demokratskih procesa, a time i razvoj civilnog društva i političke kulture?, zbornik okuplja respektabilan broj hrvatskih, crnogorskih i srpskih sveučilišnih profesora i znanstvenika iz reda istaknutih pravnika, sociologa, politologa. O tome najbolje svjedoči njihov popis: D. Vujadinović, L. Veljak, N. Dimitrijević, M. Podunavac, S. Vrcan, Š. Rastoder, M. Đođević, O. Popović Obradović, B. Jakšić, A. Lošonc, M. Bešić, Z. Golubović, I. Šiber, V. Pavlović, S. Darmanović, R. Bojović, V. Goati, V. Vasović, A. Bačić, V. Rakić Vodinelić, A. Uzelac, Z. Malenica, V. Dimitrijević, S. Tatalović i N. B. Vučinić.

O značaju i vrijednosti zbornika pred nama možemo govoriti na nekoliko načina. Prva je multidisciplinarnost i sitematičnost radova koji analiziraju prelazak iz autoritarizma u demokraciju tretirajući ta složena suvremena pitanja

s različitim socioloških, pravnih i političkih aspekata. Druga vrijednost je u komparativnom pristupu o kojem najbolje govori činjenica da se navedene teme analiziraju kroz prizmu tri države, uz jasnu namjeru da gotovo svaku od tema obradi hrvatski, srpski i crnogorski autor omogućavajući na taj način komparativan pristup istraživanim problemima, ali i zadovoljavajući potrebu uvažavanja specifičnosti i razlika među navedenim državama. Treća vrijednost odnosi se na aktualnost obrađivanih tema i procesa koji se sustavno prikazuju i kritički komentiraju. Sadržajno i problemski, knjiga pred nama vrijedan je doprinos znanstvenom bavljenju navedenim temama i nedvojbeno se može preporučiti za čitanje širem spektru čitatelja, kako znanstvenicima i studentima, tako i svima onima koje zanimaju analizirane društvene pojave i procesi u Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji.

Za kraj, ili kao uvodnu misao preporučenog čitanja zbornika, navodimo simboličnu misao Ralpa Dahrendorfa koji u knjižici "Pismo prijatelju u Poljskoj" nakon pada Berlinskog zida piše: "Za promjenu političkog sustava dovoljno je šest mjeseci; za promjenu ekonomskog sustava treba šest godina; za izgradnju civilnog društva treba najmanje šezdeset godina" (str. 247.).